Міністерство екології та природних ресурсів України
Львівська обласна державна адміністрація
Львівська обласна рада
Департамент екології та природних ресурсів Львівської ОДА
Яворівська районна державна адміністрація
Яворівська районна рада
Біосферний резерват «Розточчя»
Яворівський національний природний парк
ГО «Асоціація по створенню Розточанського біосферного заповідника»

ПРИРОДООХОРОННІ, ЕКООСВІТНІ, РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РОЗТОЧЧЯ

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю створення Яворівського національного природного парку

смт. Івано-Франкове
Львів
Західно-український консалтинг центр
2018

УДК 502.72
П 75

Природоохоронні, екоосвітні, рекреаційно-туристичні та історико-культурні аспекти сталого розвитку Розточчя. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю створення Яворівського національного природного парку. – смт. Івано-Франкове; Львів : ЗУКЦ, 2018. – 354 с.

ISBN 978-617-655-171-3

У збірнику матеріалів конференції представлені роботи, які відображають теоретичні, методологічні і практичні проблеми сталого розвитку регіону Розточчя, становлення та розвитку заповідної справи, моніторингу біологічного та ландшафтного різноманіття, актуальні питання охорони природи, екологічної освіти, рекреації та туризму в природно-заповідній галузі.

Матеріали сприятимуть вирішенню актуальних питань функціонування та розвитку природно-заповідних об’єктів; збереження ландшафтного та біотичного різноманіття, об’єктів і традицій етнокультурної та духовної спадщини; організації рекреаційно-туристичної та еколого-просвітницької діяльності.

Рекомендовано для науковців та фахівців з охорони навколишнього природного середовища, заповідної справи, екологічної освіти, рекреації та туризму, працівників органів влади, студентів та широкого кола громадськості.

Затверджено до друку Науково-технічною радою Яворівського національного природного парку (протокол № 2 від 25 червня 2018 р.)

© Яворівський національний природний парк, 2018

ISBN 978-617-655-171-3

© Автори статей, 2018

УДК 556.5

ГІДРОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВЕРХІВ'Я Р. ВЕРЕЩИЦІ

Біляк М. В. [1], Шушняк В. М.[2]

[1]Яворівський національний природний парк, смт Івано-Франкове, Україна

[2]Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів, Україна

From the hydrological regime of the reservoirs in the upper part of Vereshchytsa River, the ecological state of valley landscape complexes located downstream is dependent. The article presents the results of the historical analysis of economic development of the Vereschytska Verkhysh River, reveals the trends of changes in the ecosystems of the river, the role of the Yavoriv NPP in the use of water resources of Vereschytska River for the provision of eco-services. A number of concrete measures for improving the ecological status of the river are recommended.

Ключові слова: річка, став, гідрологічний режим.

Верещиця є найбільшою за водністю та довжиною водною артерією на Українському Розточчі.

Витік річки знаходиться на висоті 345 м н. р. м. Від витоків до ур. Корчмисько (західна околиця колишнього села Велика Вишенька, тепер пункт на полігоні «Бліндаж Нєдєліна») річка протяжністю 9 км протікає у західному напрямку вздовж колишньої агломерації сіл Мала Вишенька, Баніти, Микичаки, Колили, Річки, Велика Вишенька. На австро-угорській карті 1884 року цей відрізок Верещиці має назву Рудачка. На означеному відрізку річка має ухил 2-5 %, ширина русла до 2 м, глибина до 1 м, середні витрати - 0,2 м^3/с [5]. Русло вироблено в слабовираженій долині із заплавою шириною до 200 м серед еолових та флювіогляціальних піщаних пагорбів, де іноді трапляється давньольодовикові валуни та денудаційні останцеві горби складені баденськими вапняками і пісковиками. Субширотне простягання цього відрізку долини Верещиці Я. Бурачинський пов'язує із тектонічними особливостями, зокрема, з простяганням локального розлому Мельнична [4].

Проаналізований відрізок р. Верещиці знаходиться поза межами Яворівського НПП, проте потребує особливої уваги з огляду на посилення антропопресії внаслідок військових навчань. Це підтверджується тенденцією до відступання витоків річки: в даний час постійний водотік появляється за 2 км від пункту витоку позначеного на різночасових картах.

Від ур. Корчмисько Верещиця різко повертає на південь і впоперек перетинає горбовини Янівського Розточчя. Коліноподібний вигин в районі Майданського ставу має тектонічну природу оскільки він закладений у літоструктурному вікні крейдових мергелів серед панівного фону міоценових пісковиків, вапняків і пісків. Долина вниз по течії до смт Івано-Франкове (колишнє м. Янів) розширюється від 150 м до 1000 м, ухил складає 1,9 %. Субмередіональний напрямок долини від гирла струмка Верешки до смт Івано-Франкове узгоджується з простяганням розлому Верещиця-Янів-Страдч [4]. На формування долинної мережі в басейні Верещиці помітний вплив мав плейстоценовий льодовик, язик котрого вірогідно доходив по долині Верещиці до Янова, де сформував обширну давньоозерну Янівську котловину. Від периферії цього льодовика на схід проривалися талі води формуючи флювіогляціальні долини, які тепер зайняті болотами [6].

Наприкінці XIX ст. постійно мандруюча річка, з'єднувала між собою Малюшеський (45 га), Майданський (33 га), Лелехівський (20 га) та Янівський (200 га) стави. Ставки використовували для енергозабезпечення деревообробних підприємств (тартаків) у Майдані, Лелехівці та Янові. Популярним було також рибництво. Використання Янівського ставу для рибництва відоме з архівних джерел датованих 1407 роком, коли польський король Ягайло зобов'язав Васька Мошенку своїм коштом влаштувати став у Заліссі за право вилову риби у ріках. У 1683 р. площа Янівського ставу становила 642 морги (360 га). В цей час в ньому водилися щуки, лини, окуні, карасі та ін. [2]. З 1886 року Янівський став почали використовувати у рекреаційних цілях. Тут організовано один з перших у Галичині відпочинкових центрів, а до 1939 р. діяли пляжі і байдарочний туристичний маршрут по р. Верещиці [3].

У 30-х роках минулого століття 1 км вище від Лелехівської греблі на лівобережжі р. Верещиці при вході в давню заболочену флювіогляціальну долину, яка з'єднувала р. Верещицю з р. Ставчанкою було споруджено рибницьке господарство із 5 ставів, загальною площею 2,5 га, які за конфігурацією відрізнялися від до того існуючих верещицьких «диких» ставів. Ймовірно цей каскад ставів був запроектований у період 1927–1931 роки і був призначений для зариблення р. Верещиці. Вода поступала до ставу із водно-болотного урочища давньої флювіогляціальної долини де у 70-х роках викопано 3 ставки площею 0,5, 0,6, 1,1 га, які отримали назву «Чорні озера». Дно водойм сформоване торф'яними відкладами, через що вода насичена великою кількістю гумінових кислот і має характерний буро-червонуватий колір. На глибині 1,0 м температура води нижча відносно поверхні на 3 ^{o}C, що дозволяє припускати наявність підземного живлення. З огляду на сприятливий гідрологічний режим, потенціал цих ставків для збереження іхтіологічного різноманіття є досить високим. У них можуть проживати такі рідкісні види риб, як умбра (*Umbra kramari*), в'юн *Misgurnus fossilis*, лин *Tinca tinca*, звичайний карась *Carassius carassius* та не відомий на сьогоднішній день для іхтіофауни Розточчя – гольян озерний (*Phoxinus perenurus*) [1]. До водойм прилягає заповідна ділянка Яворівського НПП «Болото Смуга» 30,7 га яка входить до зони «А» біосферного резервату.

З кінця 40-середини 70-х років XX ст. напрям господарського використання долини Верещиці кардинально змінився. З ліквідацією тартаків у Майдані і Лелехівці та переведенням на електроенергію деревообробного підприємства в Івано-Франковому Лелехівський і Янівський стави перестали відігравати водноенергетичну роль, а Майданський став підпав під патронат військового полігону. В цей же час з метою промислового розведення риби споруджено каскад нових ставків, випрямлено русло Верещиці, прокладено магістральні й обвідні канали, реконструйовано старі стави. Водно-меліоративні роботи тривали до середини 80-х років, унаслідок чого осушено болота, споруджено низку нових каналів,

укрупнено стави [3]. На 13 кілометровому відрізку долини між Малюшевським і Янівським ставами не зарегульованою збереглася тільки частинка долини вище Майданського ставу довжиною 1,5 км, а площа ставків сягнула 400 га проти 53 га у 1878 р., 60 га – у 1934 р., і 15 га – 1957 р. Внаслідок хибних розрахунків водного потенціалу, стави між смт Івано-Франкове і с. Лелехівкою ніколи не заповнювалися вище 50 % проектного рівня, а на сьогодні майже пересохли. Враховуючи важливість долини Верещиці у підтримці балансу екосистем прилеглих територій Яворівського НПП і ПЗ «Розточчя» запропоновано ввести її до буферної зони резервата з подальшою ренатуралізаціїєю заплавно-руслових комплексів [3].

Водномеліоративне втручання не оминуло притоку Верещиці р. Верешку. Сухий видолинок Верешки прослідковується в ур. Бабина Долина від абс. вис. 325 м. Проте постійний водотік фіксується за 0,5 км вище с. Верещиця, де можливі виходи потужних джерел. Таким чином довжина струмка не перевищує 6 км, а витрати - 0,01 $м^3/с$. У витоках домінують лісові екотопи з незначними ознаками періодичного сезонного заболочення. У самому витоці споруджено став, з якого вода через водоспускну споруду каналами протікає до села, де в долині було збудовано ще 7 гребель - дамб з метою утворення каскаду ставів. Тут також було не враховано показники водності річки внаслідок чого стави постійно пересихали. У 2003 р. Яворівським НПП реконструйовано кінцевий став (3,2 га) згаданого каскаду, який облаштовано для купання і додатково споруджено став (1,7 га) для спортивного рибальства. Обидва ставки входять до рекреаційного осередку «Верещиця» зони стаціонарної рекреації Яворівського НПП. На сьогодні це один з найпопулярніших відпочинкових осередків у Львівській області, досвід якого повинен поширюватися на інші перспективні для рекреації водні об’єкти Розточчя.

Відповідно до рішення МАБ ЮНЕСКО (червень 2011 р.) територія Яворівського НПП, Природного заповідника «Розточчя» і їх околиць входять до складу біосферного резервату «Розточчя». Тому збереження гідроресурсів цих територій набуває важливого значення, що узгоджується із завданнями Всеєвропейської екологічної мережі, яка є одним з

головних напрямків дії Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.

У маловодну пору року дебет Верешки недостатній для поповнення втрат за рахунок фільтрації та випаровування і нижче громадського ставу русло потоку майже пересихає. При цьому рівень води в ставах Яворівського НПП також значно знижується. Разом з цим, нижче цих водних об'єктів Яворівського НПП збереглися найбільш цінні болотні екосистеми долини р. Верешки з унікальними для регіону Розточчя рослинними угрупованнями. Тут росте журавлина, представлені рідкісні для Розточчя рослинні угруповання з домінуванням чагарникових видів верб тощо. Цей водно-болотний комплекс є важливим оселищем для низки представників фауни. Тут постійно мешкає 10 видів земноводних, 5 видів плазунів: виявлено на гніздуванні понад 20 видів птахів: трапляються такі рідкісні ссавці, я к видра річкова, тхір лісовий і горностай тощо.

Зазначені стави Яворівського НПП відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності водного режиму цих територій. Зниження рівня цих ставів, крім безпосереднього негативного екологічного впливу (заболочення верхів'я ставів, загибель риби у ставах), створює небезпеку незворотної деградації зазначених водно-болотних масивів.

Яворівським НПП проведені роботи щодо розчистки витоків річки Верешки та поглиблення її русла. Також, розроблено план заходів, спрямованих на поповнення водності річки Верешки на території Яворівського НПП за рахунок перекидання частини стоку р. Верещиця. За умови забезпечення моніторингу водності обох річок і використання відповідного регуляційного механізму балансу їх стоку без шкоди для наявних ставкових систем і водно-болотних угідь. Реалізація цих заходів сприятиме збереженню унікального водно-болотного комплексу нижньої течії р. Верешка.

На нашу думку поліпшення ситуації із станом річки Верешка можливе за умови вирішення наступних проблемних питань:

- передачі водозбірника, територія якого входить у склад ПЗФ, Яворівському НПП, оскільки парк є власником гідроспоруди водозбірника;

- визначитись із наступним власником каскаду водойм на річці Верешка;

- знести залізобетонні запруди та встановити режим регулювання рівня води в період паводків і повеней;

- здійснити заходи щодо поповнення водності р. Верешки за рахунок перекидання частини стоку повноводнішої р. Верещиця;

- вирішити питання із будівництвом водопроводу у с. Верещиця задля зняття думки мешканців щодо негативного впливу зниження рівня води у ставках на її нестачу у криницях;

- розробити і затвердити в установленому порядку скоординований регламент водокористування із урахуванням природоохоронних вимог та інтересів усіх водокористувачів. З метою моніторингу регламенту доцільно зобов'язати користувачів установити самописні водомірні пункти на Старому Майданському і на Янівському ставах;

- для оцінки тенденцій змін стану водних екосистем доцільно провести повторні гідроекологічні дослідження у верхів'ях р. Верещиця. Такі дослідження були проведені у 2007 році, за їх результатами визначено стан різноманіття водних екосистем на той час. Повторні дослідження дадуть змогу встановити тенденцію змін, розробити стратегію і механізми ревіталізації екосистем р. Верещиця.

1. Звіт про науково-дослідну роботу «Гідроекологічна оцінка малих річок та водойм Яворівського національного природного парку» / Ю. Забитівський, О. Савицька, В. Дяків, О. Думич. – Львів, 2007. – 61 ст.
2. Лаба В. Історія містечка Янів від найдавніших часів до 1939 року (та штрихи до історії села Лелехівка). Львів, 2000.
3. Савка Г. Ландшафтні особливості охоронної зони ПЗ “Розточчя” // Фізична географія та геоморфологія. – 2005. – Вип. 48. – С. 239 – 245.
4. Buraczynsky Jan. Roztocze. Srodowisko przyrodnicze. – Lublin, 2002.
5. Lomnicki A.M. Geologia Lwowa I okolicy. Atlas geologiczne Galicji. Tekst do zeszytu 10. Cz. I. – Krakow: PAU, 1897. – 208 s.
6. Pawłowski S. Powstanie zagłębienia stawu janowskiego. – Kosmos. – 1910. – S. 994–1000.